

УДК 373.167.1:94.001.76(4)

І.П. Акіншева,
кандидат педагогічних наук, доцент
(Луганський національний університет імені Тараса Шевченка)

ІННОВАЦІЙНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СУЧАСНИХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ПІДРУЧНИКІВ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ ІСТОРІЇ

Стаття присвячена огляду інноваційних тенденцій розвитку сучасних європейських підручників, зокрема з соціальної історії. З'ясовано, що їм притаманні оновлений зміст, який відображає досягнення історичної і педагогічної науки, відмова від моноідеології, наявність у значному обсязі сюжетів із соціальної історії та історії повсякденності.

Одним з головних показників модернізації будь-якої методичної системи, зокрема в навчанні історії, є трансформація навчально-методичного комплексу, ядром якого є підручник. Залишаючись основним і стабільним засобом навчання історії, він задає сьогодні всю сукупність чинників, умов і способів взаємодії учня з навчальним матеріалом, сприяє здійсненню сучасного освітнього процесу, орієнтованого на особистість.

Дидактика визначає шкільний підручник як масову навчальну книгу, що містить предметний зміст освіти й визначає види діяльності, призначені для обов'язкового засвоєння учнями з урахуванням їх вікових та інших особливостей.

Існує безліч шкільних підручників, що мають найрізноманітнішу структуру. Однак, як би не розрізнялися шкільні підручники, в них є багато спільного. Підручник складається з тексту, який ділиться на розділи, підрозділи й параграфи та визначає систему відбору фактів. Зміст підручника розділяється на основний текст (теоретичний і фактичний матеріал), додатковий текст (довідковий), пояснювальний текст (примітки, коментарі). Ядро основного тексту складає інформація про найважливіші ідеї й поняття, теорії, способи діяльності [1: 33].

Зберігання цих загальнодидактичних підходів у підручникотворенні країн Європи сьогодні не заперечується, однак необхідно зазначити інноваційні тенденції розвитку сучасних європейських підручників, зокрема появу так званих підручників "нового покоління", які створювалися в останнє десятиліття. Їх характеризує оновлений зміст, що відображає досягнення сучасної історичної й педагогічної науки, відмову від моноідеології. У центрі уваги авторів підручників "нового покоління" – люди, типові й конкретні представники різних суспільних верств різних історичних періодів, цивілізацій. У цих підручниках розглядаються не тільки економічні й політичні, а насамперед культурно-духовні й соціальні відносини між окремими індивідами, особами й суспільством та ін., тобто створюється цілісна картина епохи.

Створення образу історичної епохи відбувається за рахунок подання відповідного фактологічного матеріалу. Його наявність не тільки збільшує кількість і якість уявлень школярів про історичне минуле, але й впливає на формування в них емоційного ставлення до подій, цінностей, переконань власної громадської позиції й компетентності. У цих підручниках представлена й нова модель подання ілюстративного матеріалу, її характерними рисами є: достовірність, документальність зображення, його здатність бути самостійним, рівноцінним джерелом історичних знань, засобом для оволодіння учнівської дослідницької діяльності.

Сучасні підручники з методичної точки зору набагато більш придатні для того, щоб помістити у фокус уваги людський досвід, а тим самим і "погляд на життя знизу". Саме в таких підручниках матеріал із соціальної історії є важливою складовою змісту, що дозволяє розповісти про повсякденні життєві ситуації, пробудити їхній інтерес і розуміння, зробити учням внесок у досягнення "внутрішнього", духовного єднання дитини з власним народом, його культурою й духовністю.

Розглянемо більш ґрунтовно, як представлені ці нові тенденції на сторінках підручників окремих країн. Аналіз шкільних підручників з історії в європейських країнах відбувався за такими критеріями: співвідношення соціальної історії з політичною та економічною історією в історичному змісті як у текстових компонентах підручника, так і в джерельній базі; характер концептуального викладу (моноконцептуальність, поліконцептуальність) місця пересічної людини в політичній, економічній, соціальній і культурній історії; роль історії повсякденності при формуванні дидактичної концепції підручника; забезпеченість необхідними навчальними текстами та різноманітними історичними джерелами рівня вивчення різних соціальних груп (жінок, дітей, національних меншин, емігрантів та ін.); наявність специфічних історичних джерел, що вводиться в обіг соціальною історією (історичні документи, автентичні записи, щоденники, листи, газети, праці істориків, малюнки, карикатури, живопис, фото та ін.); наявність методичного апарату, який активізує пізнавальну діяльність учнів та актуалізує емоційно-ціннісну сферу особистості школяра.

Почнемо з підручників Великої Британії. Так, підручник "Середньовічні королівства 1066-1500" Ian Dawson and Paul Watson є класичним прикладом вивчення соціальної історії в шкільному курсі з

історії у Великій Британії. Зміст підручника є поєднанням політичних, економічних і соціальних сюжетів. У підручнику розглядається життя різних суспільних верств від королів, придворних до простих мешканців міст і сіл цього періоду. Так, у підручнику є такі теми: "Життя та робота", "Влада королів", "Життя сеньйорів" та ін. Зокрема, тема "Життя та робота" (у різні періоди) дає загальну характеристику життя простих людей у селищах (структура селища, опис будинків, соціальна структура суспільства, взаємозв'язки між ними, опис одягу тощо).

У підручнику використовується багато видів джерел: малюнки (наприклад, малюнок селища, міста, містечка), карти, фотографії, карикатури, схеми, таблиці, діаграми, які дають повну картину соціального розвитку середньовічного королівства [2].

Цікавим прикладом підручників, у яких превалює соціальна історія, є серія R. Dargie з історії Шотландії з давніх часів до XX ст.

Наприклад, аналіз підручника R. Dargie "Шотландія у Середньовіччі 400 – 1450" свідчить про наявність у змісті тем з соціальної історії поряд з політичними й економічними темами. Цей підручник містить одинадцять тем, у кожній з яких розглядається соціальний аспект життя людей. У змісті підручника такі теми: вивчення населення в Шотландії в ранній період; життя в місті (будівництво міста, доріг); життя вікінгів, норманів; становище як простих людей, так і знаті в період війни в Англії тощо [3].

Автор підручника використовує різні види джерел: малюнки, фотографії, карти, схеми, таблиці. Комплексне застосування їх у певній системі дає можливість учням відчувати цю історичну епоху, простежити життя людей: їх настрої, ставлення один до одного, до влади та ін.

Унаслідок плідної діяльності французької соціологічної школи "Анналів" у підручниках цієї країни також міститься багато матеріалів із соціальної історії. У підручнику розглядаються питання майбутнього нашої планети, приводиться таблиця порівняльних статистичних даних за тривалістю життя, дитячою смертністю, рівнем грамотності населення та ін. у розвиваючих та індустріальних країнах. У всіх аналізованих підручниках Франції містяться численні приклади з соціальної історії, а також матеріали джерел, у яких є інформація про умови життя людей.

В одному з французьких підручників "Histoire Geographie. Initiation economique" Marie-Therese Drouillon дані соціальної історії дозволяють проілюструвати різні шляхи поліпшення суспільного становища людей у роки реконструкції після закінчення Другої світової війни, наприклад, звертається увага на те, що зарплата жінок була піднята до рівня зарплати чоловіків, наведені співвідношення між виробничими нормами, структурою ринку (вільного ринку) і соціальними умовами життя населення. У додаткових поясненнях широко використовуються статистичні дані, факти повсякденного життя, а також інший наочний матеріал [4].

За статистичними підрахунками, соціальна історія Швейцарії в багатотомних виданнях для загальноосвітньої школи займає в цілому від 10 до 30% друкованої площі [5: 243]. Існує два варіанти її входження в канву посібника: перший варіант полягає в тематичній інтеграції. Такий підхід реалізовано в навчальному посібнику "Через історію до сучасності", однак тематична інтеграція тут обмежена лише деякими спеціальними аспектами. Другий варіант можна бачити на прикладі одного з томів відповідного навчального посібника, у якому вміщено інформаційний блок, що стосується виключно соціальної історії. Зокрема, йдеться про підручники "Всесвітня історія в ілюстраціях" (1989).

Чільне місце у швейцарських підручниках посідає "історія витоків". Утворення в добу пізнього середньовіччя релігійно-політичного союзу земель, пов'язаного клятвою, як первісної форми, що пізніше дала життя сучасній федеральній державі, і надалі посідає в посібниках певне місце. Саме такий підхід зустрічаємо в підручнику "Всесвітня історія в ілюстраціях" при зображенні історії середньовіччя на побутовому чи суспільному рівні, у розповідях про життя на селі, місті, монастирі чи замку. При цьому міфи та сказання вмонтовуються у своєму первісному вигляді [5: 319].

Оскільки в навчальні посібники останніх років XX ст. завдяки новій тематиці та новим підходам включаються розділи з економічної та соціальної історії, побутової історії та історії стосунків між представниками різної статі, то виникає певна нова концепція історії національної спільноти.

У навчальних посібниках 90-х рр. спостерігаються спроби зображення соціальної історії Швейцарії в міжнародному контексті: у підручнику 1998 р. для учнів вищого рівня шкільної освіти "Швейцарці та їх історія", створеному на додаток до навчальних посібників із загальної історії, виданих у Німеччині, відповідні розділи з історії Швейцарії розпочинаються з окремого параграфу присвяченого аналізу соціальної ситуації в Європі. Зроблено спробу поглянути на події та процеси, що розгортались на території сучасної Швейцарії, у міжнародному контексті [5: 320].

Якщо шукати в підручниках відображення людської психології в різні періоди, то тільки в голландських підручниках представлені думки людей, їх відчуття й очікування як основа для вивчення політичних і економічних явищ. Типовими є, наприклад, такі фрагменти тексту: "Після світової війни в людей у всіх країнах Європи переважали відчуття розчарування, песимізму й страху.

Подібне розчарування й безвихідність були пов'язані з жахами минулої війни. Мільйони молодих людей загинули або стали інвалідами. Багато з тих, хто брав участь у війні, були психологічно травмовані цими подіями. Вони не відчували себе частиною суспільства. У цих людей також було відчуття, що їх внесок на війні, коли заради своєї країни вони ризикували життям, не був оцінений гідно. Вони в страху провели роки в окопах і перенесли нелюдські страждання. Тому покоління цих людей було названо "окопним поколінням" [6].

Аналізуючи підручники Німеччини, наприклад, Аппо "XX сторіччя" (1997), бачимо, що тут соціальна історія німецької дводержавності подається через пряме зіставлення Схід-Захід. Цей підручник є цікавим з точки зору того, як можна, використовуючи матеріал соціальної історії, зокрема історії повсякденності, підводити учнів до усвідомлення певної картини історичного розвитку, причому в даному випадку інколи тенденційної.

Цей підручник включає теми з соціальної історії та історії повсякденності на Сході та Заході. У межах теми "Дозвілля", поряд з інформацією про впровадження та звички телеаудиторії на Сході та Заході, у вигляді таблиці вміщено схематичний огляд поведінки пересічної західнонімецької сім'ї в плані туризму між 1956 р. ("жодних подорожей у період відпустки") та 1967 р. ("Придбання автомобіля – готелю на колесах, поїздки до Британії", до Північної Іспанії). На сторінках підручника є порівняння рівня розвитку транспорту приміського та міського сполучення, вартості щоденних газет, хліба, картоплі та зачіски в цих регіонах.

Автор підручника намагається простежити, як відчували себе люди і на Сході, і на Заході, проте його погляд на історію НДР виключно під кутом зору її авторитарного характеру або політичного зусилля влади не відповідає й не може відповідати суспільним реаліям, досвіду тих, хто жив в умовах цієї системи. Життя людей, самоусвідомлення яких формувалося за часів соціалізму, та які сьогодні в дорослому віці живуть в умовах цілковито відмінної суспільної системи, наповнювалось змістом насамперед у загальній для всіх системі життєвих відносин і координат, тобто шлюб, сім'я, кохання, хворобі й смерті.

Крім цього, існує сфера найнеобхідніших повсякденних потреб у їжі, одязі, житлі, роботі, відпочинку. Життя в цьому "особистому" секторі звичайно ж не визначалось цілком і повністю партійно-політичними установками чи диктатом влади, попри той факт, що якраз через систему життєзабезпечення й зайнятості панівна суспільна система формувала й певною мірою визначала загальні рамкові умови. Але уникати пережитої багатьма на власному досвіді історії, пов'язаного з нею світу внутрішніх почуттів, наперед демонізувати її – означає відмовити частині німецького населення у праві на власну історію та самоідентифікацію.

Підручник побудовано таким чином, що документи, серед яких домінують текстові джерела, вмонтовано в авторський текст, доповнений ілюстративним матеріалом. Авторський текст становить приблизно третину всього матеріалу.

Однак виникає запитання: чи дійсно такий вибір прикладів може забезпечити реальне бачення і сприйняття буднів того часу, чи не занадто він акцентує роль режиму, його проникнення в усі пори суспільного життя? Чи можна визнати таке зображення повсякденного життя в НДР адекватним досвіду людей, що жили в тих умовах? І чи не позбавляємо ми тим самим підростаюче покоління права на усвідомлення простої істини: життя їхніх батьків та дідів попри все не було марним?

Щоб дати позитивну відповідь на поставлені запитання, шкільні підручники повинні зосереджувати увагу учня не лише на способах і формах впливу режиму на повсякденне життя, а й на буденних життєвих ситуаціях. Лише тоді можливо й з'явиться шанс прокласти місток, що, на відміну від нинішнього становища, вкаже шлях до глибокого розуміння проблем і щирого спілкування з батьками, співгромадянами. Цей місток міг би допомогти Німеччині повернути й частину своєї власної національної історії.

Німецький підручник "Trio" Michael Вах (2002) приділяє велику увагу вивченню соціальної історії. У зміст книги входять такі теми, наприклад, структурні зміни та безробіття; будні людей у роз'єднаній Німеччині; багаті та бідні в ЄС; будні при пануванні націонал-соціалістів; переслідування та знищення євреїв; життя в Німеччині після Другої світової війни; чоловіки та жінки в Німеччині; жінки між професією та сім'єю; жінки в політиці та ін. Підручник містить 14 розділів, у кожному з яких подаються зокрема й матеріали з соціальної історії.

Автор використовує в підручнику багато видів джерел: статистичні дані (таблиці, діаграми, графіки), карикатури, уривки з газет та журналів, зміст плакатів з різних демонстрацій, фотографії та ін. [7].

Отже, можна констатувати, що останнім часом на межі XX – XXI ст., соціальна історія в шкільних підручниках Німеччини вивчається майже нарівні з політичною та економічною історією, використовуються відповідні види джерел та ілюстрацій.

Отже, ми бачимо, що останнім часом підручникотворення вступило до нового етапу свого розвитку. У багатьох сучасних підручниках європейських країн соціальна історія включена до змісту

підручників. Найбільш прогресивними в цьому плані є Велика Британія, Франція, Швейцарія, Німеччина та ін., де соціальна, політична, економічна історія є рівнозначними складовими.

Для соціальної історії важливим є реконструкція особистого життя та долі окремих індивідів. Вивчення формування й розвитку їх внутрішнього світу, усіх слідів їх діяльності, що збереглися, розглядається не тільки як головна мета історичного дослідження, але й як адекватний засіб пізнання того історичного соціуму, в якому вони жили і творили, раділи і страждали, мислили і діяли. У фокусі дослідження опиняється внутрішній світ людини, її емоційно-духовне життя, стосунки з рідними й близькими в сім'ї та поза нею. При цьому індивід виступає і як суб'єкт діяльності, і як об'єкт контролю з боку сімейно-спорідненої групи, кола близьких, формальних і неформальних співтовариств, а також соціальних інститутів і владних структур різного рівня.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Студеникин М.Т. Методика преподавания истории в школе. – М., 2000. – 240 с.
2. Dawson I. and Watson P. Medieval realms 1066 – 1500. – Oxford, 1991. – 76 p.
3. Dargie R. Scotland in the Middle Ages 400 – 1450 AD. – 2000. – 119 p.
4. Drouillon Marie – Therese, Vacconnet Eric, Romano Antonella Histoire Geographie. Initiation economique. – Paris, 1994.
5. Hildinson L., Schulp A. Levende Geschiedenis (Живая история). – Amsterdam: Meulenhoff, 1996.
6. Українська історична дидактика. – К.: Генеза, 2000. – 350 с.
7. Вах Michael Trio. – Frankfurt, 2002.

Матеріал надійшов до редакції 02.10. 2008 р.

Акінішева І.П. Інноваційні тенденції розвитку сучасних європейських підручників по соціальній історії.

Стаття посвячена обзору інноваційних тенденцій розвитку сучасних європейських підручників, в частині по соціальній історії. Определено, что им присуще обновленное содержание, которое отображает достижения современной исторической и педагогической науки, отказ от моноидеологии, наличие в значительном объеме сюжетов по социальной истории и истории повседневности.

Akinsheva I.P. The Innovative Tendencies of Development of the Modern European Textbooks on Social History.

The article is dedicated to the analysis of the innovative tendencies of development of the modern European textbooks, namely those in Social history. The updated contents is inherent in them which displays achievement of a modern historical and pedagogical science, refusal of monoideology, presence in significant volume of plots on a social history and history of daily occurrence.